

Data akceptacji: 9.05.2022

Data publikacji: 13.10.2022

Jakub Grudniewski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

jakub.grudniewski@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-7122-9051>

Hanna Grudniewska

Ostravská univerzita

hanna.grudniewska@wp.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-8708-6131>

Pszczyna w okresie wojen śląskich (1740—1763) — zarys dziejów

Abstrakt: W momencie wybuchu pierwszej wojny śląskiej (1740—1742) Pszczyna była siedzibą wolnego państwa stanowego rządzonego od XVI wieku przez ród Promnitzów, będącego częścią monarchii habsburskiej. Władający Pszczyną Erdmann II Promnitz, podobnie jak inni przedstawiciele lokalnej władzy na Górnym Śląsku, próbował na początku 1741 roku zachować lojalność względem Habsburgów. Wiosną 1741 roku wobec przewagi wojsk pruskich koalicja prohabsburska szybko się załamała. Pod koniec tego roku Prusacy zaczęli organizować na Górnym Śląsku, w tym w Pszczynie, garnizony wojskowe. Podczas drugiej wojny śląskiej (1744—1745) miała miejsce kontrofensywa wojsk habsburskich, które pod koniec 1744 roku odbiły prawie cały Górny Śląsk. W Pszczynie doszło wówczas do bitwy pomiędzy oddziałami węgierskimi a pruskimi. Konsekwencją wojen śląskich była m.in. reorganizacja administracji, w tym utworzenie powiatu pszczyńskiego.

Słowa kluczowe: Pszczyna, wojny śląskie, Prusy, Habsburgowie

W artykule przedstawimy na przykładzie Pszczyny XVIII-wieczne działania wojenne na terenie południowo-wschodniego krańca Górnego Śląska jako część prusko-austriackiego konfliktu — wojen śląskich. Ponadto przybliżymy aspekty administracyjny i gospodarczy tego miasta w badanym okresie.

U podłoża wybuchu wojen śląskich leżała skomplikowana sytuacja dynastyczna w rodzie Habsburgów oraz mocarstwowe ambicje Prus. Cesarz Karol VI nie po-

siadał syna, dlatego chcąc zabezpieczyć interesy swojej rodziny względem tronu cesarskiego, sporządził w 1713 roku tzw. sankcję pragmatyczną, w której stwierdzał niepodzielność ziem Habsburgów oraz możliwość dziedziczenia tronu przez kobiety. Po śmierci Karola VI w 1740 roku jego córka Maria Teresa przyjęła tytuł królowej Węgier i Czech. Jednocześnie mianowała swego męża Franciszka Stefana Lotaryńskiego współrządcą tzw. prowincji dziedzicznych, aby w ten sposób utorować mu drogę do objęcia tronu cesarskiego. Państwa takie, jak np.: Bawaria, Francja, Prusy i Saksonia, spośród których część podpisała wcześniej sankcję pragmatyczną, podważały prawa Marii Teresy do sukcesji. Jednym z kandydatów do tronu cesarskiego był krewny Karola VI Habsburga — elektor bawarski Karol Albrecht, którego ostatecznie wybrano na cesarza w 1742 roku.

W obliczu kryzysu w monarchii habsburskiej król Prus, Fryderyk II, postanowił przejąć część Śląska. Swe pretensje do tych terenów wysuwał na podstawie historycznych praw Hohenzollernów do księstw karniowskiego, brzeskiego, legnickiego i wołowskiego, które niegdyś posiadali (XVI—XVII wiek)¹.

Fryderyk II wykorzystał fakt, że kraj śląski był praktycznie niebroniony przez wojska cesarskie, ponieważ te znajdowały się w głównej mierze na Węgrzech i brały udział w kampanii antytureckiej. Granicę Śląska przekroczył 16 grudnia 1740 roku. Wkrótce potem zdobył Głogów, a następnie udał się w kierunku Wrocławia, gdzie — nie napotykając większego oporu — znalazł się już 3 stycznia 1741 roku. Prusacy zdobyli Oławę i otoczyli Brzeg. Fryderyk II udał się do Żąbkowic i tam połączył z oddziałami Kurta Christopha von Schwerina, który 10 stycznia zdobył Otmuchów, a 15 stycznia stanął pod Nysą i rozpoczął oblężenie.

Część wojsk pruskich na czele ze Schwerinem podążyła za obecnym w pobliżu korpusem austriackim generała Maximilliana von Browna. W pościgu mijały one miasta: Prudnik, Opawę i Hradec. Sam Górny Śląsk wyrażał początkowo pełną lojalność wobec austriackiej władzy cesarskiej. Cesarski Urząd Zwierzchni (Oberamt) we Wrocławiu 22 grudnia 1740 roku potwierdzał lojalność księstw górnośląskich wobec domu Habsburgów i Marii Teresy. Starosta ziemski Karl Josef Erdmann Henckel von Donnersmarck postanowił ratować resztki administracji habsburskiej na terenie Śląska i powołał wydział krajowy w Opolu złożony z czterech księstw górnośląskich (opolsko-raciborskiego, karniowskiego, opawskiego i cieszyńskiego)².

W tym czasie Pszczyna była państwem stanowym rządzonym od XVI wieku przez pochodzący z Dolnych Łużyc szlachecki ród Promnitzów. Z racji przynależe-

¹ Pruski Sztab Generalny, *I wojna śląska 1740—1742*, cz. 1: *Zajęcie Śląska i bitwa pod Malujowicami*, tłum. W. Bosak, Oświęcim 2019 [reprint], s. 318—334.

² A. Weltzel, *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*, tłum. Z. Krakowczyk et al., Żory 1997, s. 101.

nia państwa pszczyńskiego do Korony Czeskiej, która z kolei była częścią monarchii habsburskiej, przedstawiciele dynastii Promnitzów opowiedzieli się po stronie swojej królowej Marii Teresy. Pod koniec 1740 roku (26 grudnia) władający Pszczyną Erdmann II von Promnitz ogłosił na pszczyńskim zamku patent wzywający do zachowania wierności Habsburgom. Patent ten musiała podpisać cała podległa mu szlachta na czele ze starostą ziemskim Leopoldem von Fragsteinem³. O niechęci do zmiany przynależności państwowej w przypadku samej Pszczyny może świadczyć fakt, że syn Erdmanna II Promnitza — Jan Erdmann — złożył hołd królowi Prus dopiero rok po podpisaniu pokoju, w 1743 roku w Nysie.

Kilka dni po podpisaniu patentu dotyczącego lojalności Habsburgom, 29 grudnia 1740 roku, Leopold von Fragstein pisał do Erdmanna II w sprawie zabezpieczenia i jak najszybszego wywiezienia z Pszczyny reszty podatków należących się habsburskiemu Urzędowi Zwierzchniemu⁴.

Część oddziałów pruskich Schwerina dotarła na ziemię pszczyńską. W styczniu 1741 roku batalion Prusaków przybył do Pszczyny, gdzie zatrzymał się na jeden dzień, a następnego dnia ruszył w kierunku Bielska i Cieszyna. Był to regiment piechoty nr 17 Heinricha Augusta barona de la Motte Foqué⁵, który w Pszczynie ściągnął 12 tys. florenów kontrybucji wojennej oraz wziął ze sobą zakładników (m.in. kanclerza, hrabiego Karla von Holly'ego oraz starostę pszczyńskiego Leopolda von Fragsteina) do zajętego przez Prusaków Raciborza. Teren Pszczyny nie był wówczas jednak okupowany przez wojska pruskie⁶.

Mimo to Erdmann II von Promnitz, pan na Pszczynie, przybył 9 stycznia 1741 roku na antypruskie zgromadzenie górnośląskich przedstawicieli stanów — duchownego (5 prałatów), szlachty (15 osób), mieszczan (6 osób), a także wojskowych (9 osób). Wśród mieszczan znaleźli się burmistrzowie Opola, Raciborza, Żor, Gliwic, Prudnika i Koźła⁷. Wzięli oni udział w nabożeństwie za zmarłego cesarza i poprzysięgli zachować wierność habsburskiemu domowi arcyksiążęcemu oraz Marii Teresie. Sporządzili memoriał, w którym oprócz własnych majątków zaproponowali królowej Czech i Węgier pożyczkę w wysokości 50 tys. florenów oraz 2700 chłopów do budowy twierdzy w Brzegu⁸.

³ J. Polak, *Erdmann II Promnitz*, Pszczyna 1996, s. 49.

⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie (dalej: AP Pszczyna), Archiwum Książąt Pszczyńskich w Pszczynie (dalej: AKP), sygn. III—142, s. 4—5.

⁵ H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego a od 1827 r. księstwa pszczyńskiego*, cz. 1 i 2, tłum. B. Spyra, Pszczyna 1997, s. 39.

⁶ Ibidem.

⁷ A. Weltzel, *Historia miasta Żory...*, s. 102; AP Pszczyna, AKP, sygn. III—142, s. 3.

⁸ A. Weltzel, *Historia miasta Żory...*, s. 102; Idem, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1861, s. 217—218.

Na początku 1741 roku bieg wypadków był jednak niekorzystny dla strony austriackiej. Koalicja prohabsburska na Górnym Śląsku wobec sukcesów wojskowych Prus szybko się załamała⁹. Prusacy w marcu 1741 roku przeszli w okolice Opola (pułki księcia Leopolda von Dessaua) oraz Grodkowa (pułki Karola, margrabiego Brandenburgii). Siły austriackie, liczące wówczas 25 tys. żołnierzy, pod dowództwem marszałka polowego hrabiego Wilhelma Reinharda von Neipperga weszły na Śląsk od strony Kłodzka, a dalej posuwały się przez Nysę w stronę Małujowic, gdzie założyły kwaterę główną. Prusacy jednak wyszli im naprzeciw i zaatakowali ich pod Małujowicami 10 kwietnia 1741 roku. Bitwę tę wygrały pruskie oddziały Kurta Christopha von Schwerina. Kolejno poddały się: Brzeg (4 maja), Wrocław (11 sierpnia) oraz Legnica i Świdnica.

Na ziemi pszczyńskiej na wiosnę, a następnie w sierpniu 1741 roku pojawiły się oddziały austriackie i węgierskie. Zarekwirowały zboże, owies, siano itp., które „musiano odstawiać do Raciborza, Opola i Nysy”¹⁰. Armia cesarska (głównie Węgrzy) traktowała okolice wolnego stanowego miasta Pszczyna jako ziemie nieprzyjacielskie¹¹. Bezwzględna była także sama Maria Teresa, która w listach pisanych do Erdmanna II Promnitzza domagała się ciągle furazu, prowiantu i podwodów (wozów z końmi) dla armii. Promnitz nie protestował, gdyż cały czas uważał się za lennika Habsburgów¹².

Pod koniec 1741 roku, kiedy Prusacy zajęli ponownie Racibórz (22 października), Opawę i Karniów (1 listopada), weszli na Morawy i 27 grudnia zdobyli Ołomuniec, zaczęli organizować garnizony wojskowe na Górnym Śląsku. Rozlokowano je następująco: regiment Kurta Christopha von Schwerina w Prudniku i Osobłodze, regiment Dietricha von Anhalt-Dessaua w Opolu i Niemodlinie, regiment Fryderyka Ludwika I Truchsessa von Waldburga w Karniowie, regiment Heinricha Augusta de la Motte Foqué oraz tabor artyleryjski w Krapkowicach, Głogowie i Koźlu, regiment Johanna Augusta von Voigta w Raciborzu, żandarmeria w księstwie opolskim, karabinierzy w Głubczycach, dragoni Friedricha Christopha von Möllendorfa w Bytomiu, Żorach, Pszczynie i Mikołowie, dragoni Posadowskiego w Jesioniku (Frywaldov), huzarze Georga Christopha von Natzmera w Paczkowie, Głuchołazach, Widnawie i Johannisbergu¹³. Do Pszczyny przybył wówczas szwadron dragonów

⁹ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—143, s. 1—2.

¹⁰ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa i jego okolicy*, Mikołów 1932, s. 134.

¹¹ J. Polak, *Erdmann II Promnitz...*, s. 49.

¹² Ibidem.

¹³ A. Weltzel, *Historia miasta Żory...*, s. 102; *Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Gerschnittsschreiber. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Bd. 5, hrsg. von G.A. Stenzel, Breslau 1851, s. 264—265.

z regimentu Friedricha Christopha von Möllendorfa¹⁴. Regiment ten składał się w sumie z 10 szwadronów oraz sztabu generalnego¹⁵.

Dragoni pruscy na całej ziemi pszczyńskiej próbowali ściągnąć zapłatę — 60 tys. florenów kontrybucji oraz pozyskać dostawy pasz dla koni. Jak przypuszcza pszczyński kronikarz Heinrich Wilhelm Friedrich Schaeffer, pieniądze te jednak nie zostały wówczas ściągnięte, gdyż ponownie w charakterze zakładnika do Raciborza wysłany został Karl Georg von Holly¹⁶. Pobyt wojsk Möllendorfa dał się we znaki mieszkańcom Pszczyny. Żołnierze zostali rozlokowani w mieście i okolicy, a ich obecność oznaczała rekwizycje żywności, bydła i koni. Kontrybucja nałożona na Pszczynę przez Möllendorfa była większa niż gdzie indziej, ponieważ Erdmann II Promnitz należał do nielicznego grona górnośląskiej szlachty, która nie złożyła jeszcze hołdu Fryderykowi II¹⁷.

Na przełomie 1741/1742 roku Czechy zostały zaatakowane przez Prusaków, którzy wykorzystali fakt, że wojska austriackie walczyły wówczas głównie na terenie Bawarii. Od strony Pszczyny i Górnego Śląska wkroczyły oddziały węgierskie, by stawić czoła armii pruskiej. Pszczyna niebędąca areną walk stanowiła dla nich ważne źródło pozyskiwania pieniędzy i zaopatrzenia. Punktem zwrotnym w wojnie stało się zwycięstwo armii Fryderyka II pod Chotusicami (Czechy) 17 maja 1742 roku.

Po zawarciu preliminarów pokojowych we Wrocławiu 11 czerwca 1742 roku, a następnie pokoju w Berlinie 28 lipca 1742 roku kończącego pierwszą wojnę śląską prawie cały Śląsk odstąpiono Prusakom. Podwaliną władzy pruskiej na zaanektowanym terenie miało być obsadzenie miast i miasteczek własnymi garnizonami. I tak też się stało w Pszczynie. Na ziemię pszczyńską, która również znalazła się pod pruską jurysdykcją, przybył pułk niebieskich (zwanym tak od koloru mundurów) huzarów pod wodzą Hyazinth Malachowa von Malachowskiego¹⁸. Ostatecznie w państwie pszczyńskim pozostały tylko dwa szwadrony huzarów: jeden w Pszczynie, a drugi w Mikołowie. Wojsko to rozkwaterowane było w prywatnych domach mieszczan i pozostało w Pszczynie do sierpnia 1744 roku, kiedy to Prusacy rozpoczęli drugą wojnę śląską.

Sukcesy militarne Prus sprawiły, że Saksonia utraciła swoją rolę w Rzeszy. Obawiając się marginalizacji, a także wzrostu znaczenia Prus na arenie międzynarodowej, weszła ona w sojusz z Austrią. Austria z kolei nie mogła pogodzić się z pod-

¹⁴ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 134.

¹⁵ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—145, s. 63—64.

¹⁶ H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego...*, s. 39.

¹⁷ J. Polak, *Erdmann II Promnitz...*, s. 50.

¹⁸ Ibidem.

ważeniem jej przodującej pozycji w Rzeszy, natomiast Prusy chciały potwierdzić swoje prawa do Śląska¹⁹. W reakcji na sojusz Saksonii z Austrią i aby uprzędzić próby odzyskania zajętego Śląska, Fryderyk II zaatakował w sierpniu 1744 roku. Zależało mu, by walki toczyły się na terytorium Czech, i tam właśnie (przez Racibórz i Opawę) wyruszyły załogi pruskich huzarów z Mikołowa i Pszczyny²⁰.

Początkowo wojska pruskie zajęły Opawę, Karniów, a nawet Pragę, jednak później sytuacja stała się dla Prusaków na tyle niedogodna, że pod koniec listopada 1744 roku musieli wycofać się z Pragi. Austriacy, którymi dowodził Franz Leopold Nadasti, weszli do hrabstwa kłodzkiego. Z kolei Węgrzy, którzy pozostali wierni Marii Teresie (powstali w jej obronie i dlatego nazywani byli „powstańcami”), zorganizowali wówczas obowiązkowy pobór do wojska i wtargnęli pod dowództwem hrabiów: Antala Pallfyego, Josepha Esterhazyego i Frantza Karolyiego na Górny Śląsk przez Przełęcz Jabłonkowską, 24 listopada dotarli do Wodzisławia. Prusacy natomiast opuścili Racibórz i wycofali się do Koźła²¹. W grudniu 1744 roku prawie cały Górny Śląsk (z wyjątkiem Koźła i Nysy) był już w rękach austriackich²².

Oddziały węgierskie wkroczyły również na ziemię pszczyńską i zaczęły ponownie ściągać kontrybucję²³. Według Konstantego Prusa uciekły jednak przed nadchodzącymi Prusakami do Bytomia²⁴. Na ich miejsce przyszedł kolejny oddział „powstańców”. W gazecie „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 19 grudnia 1744 roku opisano dalszy przebieg konfrontacji Węgrów i Prusaków w Pszczynie. Porucznik (*Oberstleutnant*) Hartwig Karl von Wartenberg przybył 12 grudnia 1744 roku z 7. szwadronem regimentu huzarów generała-majora von Malachowskiego do Pszczyny. Prusacy wysadzili bramy miejskie (jak tłumaczono — przez pomyłkę), stoczyli z Madziarami trwającą 45 minut potyczkę na pszczyńskim rynku, zabili lub ciężko ranili 200 węgierskich żołnierzy („powstańców” — *Insurgenten*), a od 80 do 100 ludzi wzięli w niewolę i odtransportowali do twierdzy w Koźlu. Straty pruskie miały natomiast wynosić około 20 ludzi²⁵. Wśród rannych Prusaków był jednak trafiony kulą z pistoletu dowódca oddziału pruskiego — von Malachowski (który przeżył tę potyczkę, a zmarł w kwietniu 1745 pod Strzelcami Opolskimi). Dowództwo regimentu huzarów przejął po nim von Wartenberg.

¹⁹ S. Salmonowicz, *Fryderyk II*, Wrocław 1985, s. 85.

²⁰ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 134.

²¹ A. Weltzel, *Historia miasta Żory...*, s. 109.

²² A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor...*, s. 227.

²³ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—150, s. 6—8.

²⁴ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 135.

²⁵ „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 19 grudnia 1744 (nr 150). Opis wydarzeń z 12 grudnia 1744 roku przedstawiony przez urzędnika dworskiego Wientzka znaleźć można w: AP Pszczyna, AKP, sygn. III—150, s. 1—3.

Znany ze swych antyniemieckich poglądów pisarz Konstanty Prus przedstawia to starcie nieco inaczej. Pisze bowiem, że w bitwie walczył nowo przybyły (na miejsce innego) oddział węgierski pod dowództwem hrabiego von Revaja liczący 400 żołnierzy. Wspomina także, że zginęło tylko 5—6 ludzi, a kilkunastu zostało rannych — nie podaje jednak, po czyjej stronie²⁶. Według obu relacji Węgrzy zostali pokonani przez Prusaków.

Za przegraną obwiniano mieszkańców Pszczyny. Węgrzy zemścili się na nich 22 grudnia 1744 roku, kiedy to do miasta przybyło 1400 żołnierzy węgierskich i zaczęło je plądrować. Dewastacja zakończyła się kilka dni później, gdy Węgrzy przenieśli się do Żor. Do wyjaśnienia porażki wojsk cesarskich została powołana specjalna węgierska komisja, która przybyła do Pszczyny 29 grudnia 1744 roku, jednak po przesłuchaniu duchowieństwa i innych osób skierowała się 6 stycznia 1745 roku do Bytomia²⁷.

Front wojny austriacko-pruskiej tymczasem przesunął się na zachód. Prusacy wycofali się z Górnego Śląska, w 1745 roku stale przebywali tutaj Węgrzy, którzy zajmowali się rekwizycjami furazu, bydła i chleba. Zarekwirowany towar odsyłany był do Żor, Wodzisławia i Cieszyna. W dniach 12—19 stycznia 1745 roku w Pszczynie przebywała węgierska kompania bagażowa, która następnie wycofała się do Bielska. Natomiast 5 lutego 1745 roku w mieście zjawiał się batalion Węgrów, który pięć dni później wycofał się do Cieszyna. W ówczesnej prasie pojawiły się jednak wzmianki, że w tym czasie przetransportowano jeńców węgierskich do Nysy w celu wymiany na jeńców pruskich²⁸.

15 lutego 1745 roku przybyły dwie kompanie wojsk węgierskich z wolnego państwa bytomskiego do państwa pszczyńskiego. Przebywały w Pszczynie do 28 marca 1745 roku i określane były jako „rozbójnicy” (*Freibeuter* — dosłownie „piraci”²⁹). W dniach 6—30 kwietnia 1745 roku w Pszczynie stacjonował cały węgierski pułk piechoty. Gdy pułk ten odszedł, do Mikołowa, Wilkowyj i Wisły powróciła z bielskiego państwa stanowego węgierska kompania bagażowa, która po kilku tygodniach wyruszyła w stronę Raciborza³⁰. Rachunki kasy książęcej odnotowują również pobyt w kwietniu i maju 1745 roku w Pszczynie pułku hrabiego Paula Antona von Esterházyego. W mieście znajdowały się wówczas kwatery 7. i 8. kompanii węgierskiej piechoty oraz sztabu pułkowego³¹.

²⁶ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 135.

²⁷ Ibidem. Więcej o wydarzeniach z grudnia 1744 roku można znaleźć w: AP Pszczyna, AKP, sygn. III—150, s. 16—18.

²⁸ „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 6 lutego 1745 (nr 16).

²⁹ „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 17 marca 1745 (nr 33).

³⁰ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 135.

³¹ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—151, s. 1.

Główne siły obu armii (z jednej strony sasko-austriackie, z drugiej — pruskie) zmierzyły się 4 czerwca 1745 roku pod Dobromierzem na Dolnym Śląsku. Bitwa ta okazała się wielkim zwycięstwem Prus, chociaż nie zakończyła wojny³².

Na przełomie października i listopada 1745 roku Węgrzy i Austriacy opuścili Górny Śląsk. Związane to było z przegraną wojsk cesarskich na Dolnym Śląsku z Prusakami. 3 listopada tego roku pojawiły się w Pszczynie trzy pruskie szwadrony, które po kilku dniach wyruszyły do Bytomia, a stamtąd do Gliwic i Raciborza. Po ich odejściu przez cały grudzień Węgrzy szabrowali ziemię pszczyńską, ściągając m.in. żywność i furaz. Wojska węgierskie zresztą służyły wówczas z bezwzględного traktowania górnośląskich miast i wsi. Dobrym tego przykładem są zajęcia w Gliwicach, gdzie ogółem w pierwszej połowie 1745 roku poszkodowanych przez Węgrów było 99 właścicieli domów, a ponadto splądrowano tamtejszy ratusz³³.

Do ostatecznego starcia doszło pod Kesseldorf koło Drezna 15 grudnia. Pokój kończący drugą wojnę śląską podpisano 25 grudnia 1745 roku w Dreźnie, a 4 stycznia 1746 roku Węgrzy opuścili wreszcie ziemię pszczyńską³⁴. Administracja książęca w Pszczynie obliczyła, że państwo pszczyńskie w wyniku dwóch wojen śląskich poniosło łącznie koszty w wysokości 100 tys. florenów, co było porównywalne ze stratami w okresie wojny trzydziestoletniej³⁵.

Fryderyk II, obawiając się ataku rosyjsko-austriackiego, zaczął sądzić, że istniejący sojusz z Francją nie wystarczy, i nawiązał tajne negocjacje z Anglią. Efektem tego było podpisanie w Westminster w styczniu 1756 roku traktatu, który gwarantował, że Prusy nie zaatakują związanego z Anglią Hanoweru, a Anglia nie dopuści, aby wojska rosyjskie użyte zostały przeciw Prusom. Mogła sobie pozwolić na taki krok, ponieważ subwencjonowała armię rosyjską. Gdy pakt prusko-angielski wyszedł na jaw, Francja związała się sojuszem wojskowym z Austrią³⁶. Na podział sojuszy wpływ miał również przebieg wojny o panowanie w Ameryce Północnej między Anglią a Francją.

W sierpniu 1756 roku Fryderyk II napadł na Saksonię — udało mu się zająć Drezno — której z odsieczą pospieszyła armia austriacka. Do starcia między armiami doszło 1 października pod Lobositz (północne Czechy). Bitwę rozstrzygnął zwycięski atak piechoty pruskiej. W kolejnym roku (1757), w kwietniu, Prusacy kontynuowali natarcie, udając się w kierunku Pragi, pod którą zmierzyli się z Austriakami. Krwawą bitwę zwyciężyli Prusacy, jednak zabrakło im sił, by opanować

³² S. Salmonowicz, *Fryderyk II...*, s. 65—66.

³³ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Gliwicach, Archiwum Miasta Gliwic, sygn. 6497, s. 16.

³⁴ K. Prus, *Z przeszłości Mikołowa...*, s. 136.

³⁵ H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego...*, s. 40.

³⁶ S. Salmonowicz, *Fryderyk II...*, s. 67—69.

miasto. Parę dni później inna armia austriacka pokonała Fryderyka II pod Kolinem w Czechach.

Sytuacja polityczno-wojskowa Prus latem 1757 roku zdecydowanie się pogorszyła, a do koalicji antypruskiej dołączyła Szwecja. W listopadzie 1757 roku armia pruska zaatakowała znacznie silniejszą armię francuską na terenie Saksonii i pokonała ją pod Rossbach. Forsownymi marszami w ciągu kilku tygodni Fryderyk II przerzucił swoją armię na Śląsk, gdzie 5 grudnia 1757 pod Lutynią (Leuthen) zainicjował rozstrzygające starcie z armią habsburską. Austriacy po przegranej bitwie szybko wycofali się ze Śląska, jednak pokój pomimo zwycięstwa Prus nie nastąpił. Koalicja antypruska była przekonana, że może całkowicie pokonać Fryderyka II. Król pruski zagrożony na wielu frontach postanowił skupić się na obronie terytorium Śląska i zmusił Austriaków do rezygnacji z oblężenia Nysy. Wycofali się oni wówczas do Czech³⁷.

Główne działania wojenne w tym czasie rozgrywały się daleko od Pszczyny, jednak mieszkańcy borykali się z konsekwencjami niestącej sytuacji politycznej i próbowali się w niej odnaleźć. W maju 1758 roku Jana Erdmanna Promnitza odwiedził hrabia Franciszek Szwarzenberg-Czerny, kasztelan oświęcimski i właściciel ziem graniczących z państwem pszczyńskim. Przybył on w celu zakupu koni ze stajni Promnitza³⁸. W tym samym roku nieznanymi z nazwiska porucznik cesarski dotarł ze swoim oddziałem do Pszczyny, po czym zaaresztował członków pszczyńskiego magistratu i wywiózł ich do miejscowości Kunzendorf (dziś Trzebnia) w powiecie prudnickim, gdzie znajdował się obóz wojenny wojsk cesarskich. Tutaj oddano ich do dyspozycji komendanta obozu, który zarzucił im zdradę stanu, gdyż wbrew nakazom cesarskim komunikowali się z urzędami pruskimi. Jak pisze Ludwik Musioł, „z biedą udało im się ocalić życie”. Miasto musiało jednak zapłacić Austriakom kontrybucję na 4 miesiące z góry i dopiero wtedy zakładnicy zostali wypuszczeni na wolność³⁹. A kontrybucja ta była duża: w jej ramach Pszczyna w 1758 roku musiała dostarczać miesięcznie do Raciborza 366 miar mąki, 544 miary owsa, 4358 racji siana oraz pieniądze na opłacenie tzw. podatku pożarowego⁴⁰. Spowodowało to wielką biedę w mieście. Kontrybucja na rzecz wojsk cesarskich wypłacana była przez cały 1758 rok. W grudniu tego roku kawaleria austriacka otrzymała rozkaz wymarszu, a wojska pruskie znajdowały się w okolicach Raciborza⁴¹.

³⁷ Ibidem, s. 80—81.

³⁸ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—172, s. 32—33.

³⁹ L. Musioł, *Pszczyna. Monografia historyczna*, Katowice 1936, s. 48—49.

⁴⁰ H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego...*, s. 76.

⁴¹ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—166, s. 1—2.

Do obowiązków mieszkańców miasta należało również zakwaterowanie oddziałów wojskowych. Jak pisze w swojej kronice Schaeffer, w styczniu 1759 roku w Pszczynie przebywał na leżach zimowych pruski regiment piechoty margrabiego Friedricha Heinricha von Brandenburga-Schwedta oraz major Joachim Bernhard von Prittwitz z tego samego regimentu⁴². Kwaterę zimową miał w Pszczynie również major Philip Christian von Bohlen stojący na czele tzw. brązowych huzaarów⁴³. Zresztą ten okres wojny był niezbyt szczęśliwy dla Prusaków, którzy ponieśli wielką porażkę w starciu z połączonymi wojskami austriacko-rosyjskimi pod Kunowicami (Kunersdorf) w sierpniu 1759 roku, a w następnym roku Rosjanie zdobyli Berlin.

W 1760 roku król Fryderyk II pokonał generała austriackiego Leopolda von Dauna w bitwie pod Torgau i pozostał ze swym wojskiem w Saksonii. Wtedy to generał Ernst von Laudon wkroczył na Górny Śląsk i zażądał nadzwyczajnej kontrybucji od Pszczyny w wysokości 40 tys. florenów. Jan Erdmann von Promnitz wystosował protest przeciwko tym żądaniom⁴⁴. Protest ten jednak na niewiele się zdał.

W tym samym roku specjalne oddziały, podlegające generałowi hrabiemu Adamowi Josephowi Bethlenowi, organizowały zaopatrzenie. Stacjonowały one początkowo w okolicy Nysy i Prudnika, a na przełomie jesieni i zimy 1761/1762 roku zostały rozlokowane pod Pszczyną⁴⁵.

Przełomem w tej wojnie był początek 1762 roku. Po śmierci carycy Elżbiety Romanowny władzę przejął Piotr III, który okazał się wielbicielem Fryderyka II i nakazał swoim wojskom przejść na stronę Prus. Ta zmiana frontu nazwana została „cudem domu brandenburskiego” i uchroniła Prusy przed całkowitą porażką. Trzecia wojna śląska zakończyła się podpisaniem 15 lutego 1763 roku w Hubertusburgu pokoju, który potwierdził prawa Prus do większości terenu Śląska, w tym Pszczyny.

Warto w tym miejscu dodać, że po stronie francuskiej w wojnie siedmioletniej, której częścią była wojna śląska, wziął udział późniejszy pan stanowy Pszczyny, Fryderyk Erdmann von Anhalt-Köthen (1731—1797). Uczestniczył on m.in. w bitwie pod Minden, 1 sierpnia 1759 roku, gdzie wojska francuskie przegrały z koalicją państw niemieckich, na czele której stały Prusy w sojuszu z Wielką Brytanią⁴⁶. Nie przeszkodziło mu to w roku 1765 w otrzymaniu od swojego bezdzietnego

⁴² H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego...*, s. 76.

⁴³ AP Pszczyna, AKP, sygn. III—172, s. 35.

⁴⁴ H.W.F. Schaeffer, *Kronika wolnego państwa stanowego...*, s. 42—43.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ AP Pszczyna, AKP, sygn. II—894.

wuja Jana Erdmanna von Promnitz (1719—1785) ziemi pszczyńskiej w zamian za dożywotnią rentę.

Wraz z przejściem władzy przez Prusy latem 1742 roku doszło do reorganizacji prawno-administracyjnej na terenie Górnego Śląska, co miało zintegrować ten obszar z pozostałą częścią państwa pruskiego. Początkowo na czele administracji stał Generalny Komisariat Wojenny, będący organem przejściowym w okresie okupacji. Gdy panowanie Prus na tym obszarze się ugruntowało, Generalny Komisariat Wojenny zastąpiły Kamery Wojny i Domen. Ustanowiony został minister dla Śląska podlegający bezpośrednio królowi, na czele powiatów stali zaś landraci, przy czym Pszczyna została siedzibą powiatu w roku 1742. Powiat pszczyński obejmował wówczas również ziemię wodzisławską, a jego utworzenie odbyło się przy pełnej współpracy z Erdmannem II⁴⁷.

Pszczyna, jako miasto prywatne, jeszcze w okresie habsburskim podlegała panu stanowemu, co za czasów pruskich się nie zmieniło — panem stanowym był wówczas Erdmann II Promnitz, a następnie jego syn Jan Erdmann. Mieli oni uprawnienia do podejmowania ostatecznej decyzji co do obsady stanowisk magistratu. Z biegiem lat państwo pruskie za sprawą radców wojenno-podatkowych mianowało wszystkich urzędników również w miastach prywatnych⁴⁸. Od 1751 roku pojawił się nowy urząd w miastach prywatnych — burmistrz policyjny. Urząd ten nadawano państwowo, niezależnie od pana stanowego. Burmistrz policyjny miał kompetencje w sprawach policyjnych i finansowych dotyczących miasta⁴⁹. Z kolei pan stanowy miał swojego przedstawiciela w osobie wójta miejskiego, instancję sądownictwa patrymonialnego (zob. tabela 1)⁵⁰.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ J. Ziekursch, *Das Ergebnis der friderizianischen Städteverwaltung und die Städteordnung Steins*, Jena 1908, s. 89—90.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ F. Idzikowski, *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*, Breslau 1861, s. 169.

Tabela 1

Urzędy pszczyńskie (niedworskie) w latach 1747–1759

Urząd	Urzednicy w latach			
	1747	1748	1753	1759
1	2	3	4	5
Magistrat	Gottfried Kotschy, Consul; Siegmund Lasareck, rajca; Andreas Joseph Hausenecke, rajca; Gottfried Mitschek, rajca; Peter Lilienthal, rajca; Johann Ernst Chyträus, notariusz; Adam Funcke, wójt miejski	Gottfried Kotschy, Consul; Siegmund Lasareck, rajca; Gottfried Mitschek, rajca; Ernst Conrad Kindler, rajca; Joseph Eichberg, rajca; Johann Ernst Chyträus, notariusz; Adam Funcke, wójt miejski	Gottfried Kotschy, Consul; Michael Lindner, burmistrz policyjny; Gottfried Mittschek, Peter Bernhard Lilienthal, Andreas Hausencka, rajcy miejscy; Johann Ernst Chyträus, notariusz; Adam Krutak, skarbnik miejski; Andreas Pollo-tschek, kancelista (Rath-Cancellist), rendant towarzystwa ogniowego; Adam Funcke, wójt miejski	Gottfried Kotschy, Consul-dirigens; Gottfried Mitschek, Andreas Joseph Hausenka, Peter Bernhard Lilienthal, rajcy miejscy; Johann Ernst Chyträus, notariusz miejski; Andreas Pollo-tschek, kancelista i kasjer miejski, a także rendant towarzystwa ogniowego; Adam Funcke, pisarz miejski
Urząd Akcyzowy	Christoph Wilhelm Emmrich, poborca; Johann Gottlieb Mänhardt, kontroler; Johann Jureck i Daniel Kutzareck, wizytatorzy bramni	Johann George Kysching, poborca; Johann Gottlieb Mänhardt, kontroler; Adam Laszke, wizytator; Paul Janick, Christoph Hetschner, pisarze bramni	Johann Julius Lange, poborca; Johann Gottlieb Maenhardt, kontroler; Anton Willamowsky, wizytator; Paul Janick, Johann Müllner, pisarze bramni	Johann Grimm, poborca podat-kowy; Johann Gottlieb Mänhardt, kontroler; Christian Schultz i Andreas Schultz, wizytatorzy; Ernst Otipka i Matthias Stärke, pisarze bramni
Urząd Celny	Ernst Gottlieb Kondziolky, poborca; Joseph Weiß, urzędnik akcyzowy i policyjny	Adam Hildebrand, poborca; Joseph Weiß, urzędnik celny i policyjny	Adam Hildebrand, poborca	August Conrad, poborca

1	2	3	4	5
Urząd Solny	Frantz Carl Nigrini, faktor solny; Friedrich Frech i Ferdinand Sonnenberger, urzędnicy solni	Joseph Gottfried Greupner, faktor solny; Andreas Bochanek, kontroler; Friedrich Frech i August Conradi, urzędnicy solni	Joseph Gottlieb Greupner, faktor solny; Adam Hartlieb, kontroler; George Friedrich Koch, Franz Bader, Carl von Strzała, urzędnicy solni, celni i policyjni	Joseph Gottlieb Greupner, faktor solny; Adam Hartlieb, kontroler; Jacob Ripkau, urzędnik solno-celno-policyjny

Źródło: *Schlesische Instantien-Notiz, oder das jetzt lebende Schlesien des 1747ten Jahres. Zum Gebrauch der Hohen und Niederen. In zweyen Theilen abgetheilet*, Breßlau 1747, s. 276; *Schlesische Instanzen-Notiz, oder Address-Calender auf das Jahr 1748 MDCCXLVIII. Zum Gebrauch der Hohen und Niedern*, Breßlau 1748, s. 292—293; *Schlesische Instantien-Notiz, oder das jetzt lebende Schlesien des 1753sten Jahres, zum Gebrauch der Hohen und Niederen. In zweyen Theilen abgetheilet*, Breßlau 1753, s. 326—327; *Schlesische Instantien-Notiz, oder das itzt lebende Schlesien des 1759sten Jahres, zum Gebrauch der Hohen und Niederen. In zweyen Theilen abgetheilet*, Breßlau 1759, s. 351.

Wśród nowo utworzonych okręgów podatkowych Pszczyna podlegała VII okręgowi, na którego czele stał radca wojenno-podatkowy rezydujący w Tarnowskich Górach. Kompetencje radców wojenno-podatkowych były szerokie — od poboru podatków, kontroli miejskich finansów i gospodarki, sądów, spraw bezdomnych i włóczęgów, Żydów, przez dzierżawę gruntów miejskich, po bezpieczeństwo przeciwpożarowe⁵¹. Jednym z nowych podatków nałożonych przez króla Prus, niezwykle istotnym z punktu widzenia handlu miejskiego, była akcyza. Podatek ten obejmował towary i usługi i pobierany był również w Pszczynie, czym zajmował się specjalny urząd akcyzowy. Na jego czele w latach 1745—1747 stał Christoph Wilhelm Emmerich, a następnie Johann Georg Rysching (1748) oraz Johann Julius Lange (1749). Funkcjonował również urząd celny pobierający opłaty celne⁵². Kwestia akcyzy z całą pewnością budziła opór mieszczaństwa, gdyż jej pobór na rzecz pruskiego króla nie zasilał miejskiej kasy, a co za tym idzie — hamował bogacenie się miasta. Ze względu na skromne zarobki funkcje poborcy akcyzowego, celnego czy faktora składu solnego łączono z funkcjami porządkowymi niższego szczebla.

Od 1742 roku z powodu wprowadzenia pruskiego monopolu na sól Pszczyna musiała zaprzestać importu soli z niedalekiej Wieliczki, a zaczęła sprowadzać ją m.in. z Lüneburga czy Halle⁵³. Rozwiązanie to okazało się korzystne dla mieszkań-

⁵¹ J. Ziekursch, *Das Ergebnis der friderizianischen Städteverwaltung...*, s. 81—83.

⁵² B. Kalinowska-Wójcik, *W okresie pruskim (1740—1918/1922)*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 2, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, s. 337.

⁵³ *Ibidem*, s. 338.

ców, gdyż dotychczas, jak opisywali sytuację w latach 20. XVIII wieku przedstawiciele komisji szacunkowej, podatek solny „przygniatał” gospodarkę miasta, a wielu obywateli nie było w stanie go zapłacić⁵⁴.

Pszczyna w początkowym okresie przynależności do Prus nie prezentowała się imponująco. Niespełna 20 lat wcześniej wzmiankowana komisja szacunkowa wspominała, że

starali się przedstawiciele miasta przedstawić komisji nędzny wygląd budynków miejskich, zbudowanych na samym bagnie, niskich i drewnianych, przeważnie jednopiętrowych (a raczej parterowych), o czym zresztą każdy z komisji mógł się naocznie przekonać. Na sumę szacunkową, przez komisję ustaloną, zgodzić się społeczeństwo nie może, jeżeli komisja bowiem zaznaczyła, że właściciele domów mogą przecież przyjąć lokatorów, przez co dochodowość domów się podnosi, to trzeba wiedzieć, że tu poza cesarskim faktorem soli oraz poborcą podatków cesarskich nikt się jako lokator domów nie osiedla⁵⁵.

Ponadto kilka lat po przejściu władzy przez Prusy, bo w 1748 roku, miasto strawił potężny pożar. Konieczna więc była odbudowa Pszczyny w sposób zmodernizowany. Autorem planu odbudowy zniszczonego miasta był Christian Jähne, w tym czasie zajmujący się przebudową zamku pszczyńskiego. Plan posłużył do wprowadzenia niezbędnych zmian — w tym obowiązku stawiania murowanych budynków, zakazu kominów z drewna czy też wprowadzenia dachówki. Według nowych ustaleń budynki znajdujące się przy rynku miały być dwukondygnacyjne. Proces odbudowy miasta trwał wiele lat. W tym czasie część mieszkańców Pszczyny zmuszona była mieszkać w piwnicach. Zniszczenia na skutek pożaru dosięgły również niektórych warsztatów pracy, a więc źródła utrzymania⁵⁶.

Dynamiczny rozwój przemysłu sukienniczego przypadł na drugą połowę XVIII wieku. Świadczy o tym fakt, że w 1754 roku w Pszczynie było 11 warsztatów tkackich przerabiających rocznie 294 kamienie wełny. W kolejnym roku liczby te wzrosły do 15 warsztatów i 369 przerobionych kamieni wełny. W 1761 roku w Pszczynie działały już 33 warsztaty przetwarzające 1017 kamieni wełny⁵⁷. W następnych latach dalsze zwiększanie efektywności pracy istniejących zakładów sukienniczych uczyniło z Pszczyny największego producenta sukna w VII departa-

⁵⁴ L. Musioł, *Pszczyna. Monografia historyczna...*, s. 121–122.

⁵⁵ Cyt. za: *ibidem*.

⁵⁶ J. Szczepańczyk, *Rozwój przestrzenny miasta*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 2..., s. 11.

⁵⁷ B. Kalinowska-Wójcik, *W okresie pruskim...*, s. 341.

mencie podatkowym państwa pruskiego. Ta gałąź przemysłu wspierała zaś inną istotną dla miasta — kapeluszniczą, zasilając ją wełnianym filcem. W tym czasie w mieście pracowało 5 kapeluszników. Produkowali oni jednak nie tylko na potrzeby mieszkańców, lecz ich towary sprzedawano także poza Pszczyzną.

Pisząc o wojnach śląskich w Pszczynie, trzeba wspomnieć o ich wpływie na zwiększenie liczby ewangelików w mieście. Po tym, jak Pszczyzna wraz z terenem całego państwa pszczyńskiego została przyłączona do państwa pruskiego, lokalna ludność wyznania ewangelickiego wysłała do władz prośbę o utworzenie w mieście parafii ewangelickiej. Istniały wówczas silne kontakty pomiędzy ewangelikami z Pszczyny i z Cieszyna. W kontaktach tych uczestniczył również pszczyński pan stanowy, Erdmann II Promnitz, który fundował naukę dla 30 chłopców z okolic Pszczyny i Bielska. Po zakończeniu pierwszej wojny śląskiej Erdmann II Promnitz oraz burmistrz Pszczyny, Adam Gottfried Altsch, zainspirowani zapewne ogłoszeniem Fryderyka II, że miasta mogą rozpocząć budowę protestanckich domów modlitw⁵⁸, postanowili we wrześniu 1742 roku zwrócić się do władz państwowych o zgodę na wybudowanie ewangelickiego domu modlitwy oraz szkoły ewangelickiej. Dnia 18 października 1742 roku Promnitz spotkał się z przedstawicielami nadkonsystorza we Wrocławiu, do których zwrócił się z prośbą o fundusz na utrzymanie kaznodziei (200 talarów śląskich) i nauczyciela (100 talarów śląskich rocznie). Dopiero po podjęciu tych rozmów, 8 grudnia 1742 roku zezwolono na budowę wymienionych budynków, pod warunkiem jednakże, że pszczyńskie państwo stanowe pozostanie pod władaniem Promnitzów, a interesy Kościoła katolickiego będą niezakłócone. Pierwszym kaznodzieją w Pszczynie był Andreas Machal, a kierownikiem szkoły ewangelickiej — Johann Daniel Gretkovius, obydwaj pochodzący z Cieszyna⁵⁹. Pszczyński dom modlitwy wybudowano w latach 1742—1746 według planów Christiana Jähnego. Był to skromny, bezwieżowy budynek. Stał w północnej pierzei rynku i zwrócony był nie w stronę głównego placu miasta, lecz w kierunku pałacu, co dodatkowo podkreślało związki Promnitzów z protestantyzmem i gminą ewangelicką⁶⁰.

Wojny śląskie (1740—1742, 1744—1745 i 1756—1763) umożliwiły Prusom objęcie władzy nad większością terenu Śląska. W konsekwencji stały się podwaliną

⁵⁸ W. Gojniczek, R. Kaczmarek, *Kościoty i podziały diecezjalne od wojen śląskich do czasów współczesnych*, w: *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*, red. W. Gojniczek, R. Kaczmarek, Katowice 2017, s. 50.

⁵⁹ J. Grudniewski, *Odrodzenie parafii ewangelickich na pruskim Górnym Śląsku w pierwszej połowie XVIII wieku (do 1756 roku)*, w: *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI—XX wieku*, red. J. Bahlcke, W. Gojniczek, R. Kaczmarek, Katowice 2018, s. 319—320.

⁶⁰ M. Smyła, *Rozwój urbanistyczny Pszczyny*, „Ziemia Śląska” 2005, t. 6, s. 113.

pod przyszłą pozycję Prus jako mocarstwa w Europie Środkowej. Pszczyna, będąca niewielkim miasteczkiem, ale i ośrodkiem władzy patrymonialnej położonym niedaleko granicy z Rzeczpospolitą, posiadała strategiczne znaczenie zarówno dla Prus, jak i Austriaków. Sytuację polityczną ukształtował naturalny początkowo fakt wierności Habsburgom, choć być może przez wzgląd na luterzańskie wyznanie Promnitzów takie ich stanowisko nie było oczywiste. W czasie pierwszej wojny śląskiej losy Górnego Śląska i jego ewentualne pozostanie w monarchii habsburskiej nie były jeszcze przesądzone, choć działania Erdmanna II Promnita po 1742 roku zmierzające do utworzenia parafii ewangelickiej w Pszczynie oraz szybkie wdrożenie inicjatywy Fryderyka II odnośnie do utworzenia powiatu zdają się potwierdzać szybkie dostosowanie się do nowych warunków politycznych. Wydaje się, że ta swego rodzaju labilność była powodem braku zaufania ze strony Węgrów do ludności pszczyńskiej, co dodatkowo spotęgowały oskarżenia pod adresem mieszkańców Pszczyny o zdradę. Prusacy również nie darzyli pszczyńian zaufaniem, o czym świadczy przejściowe funkcjonowanie w tym mieście urzędu burmistrza policyjnego. Pewnym symbolem stosunku Prusaków do ludności Górnego Śląska był fakt wysłania na te tereny oddziałów wojskowych, które miały tutaj stacjonować. Wierność Promnitzów względem Habsburgów osłabła jednak szybko, gdy okazało się, że w warunkach wojennych sentymenty nie odgrywają wielkiej roli, a Pszczyna była wykorzystywana jako źródło zaopatrzenia i pieniędzy dla jednej bądź drugiej strony. Odmienne od dotychczasowych prawa i systemy funkcjonowania różnych obszarów życia miejskiego w okresie pruskim zaowocowały jednak w późniejszych latach rozwojem tego miasta. Pruski kameralizm nastawiony na maksymalizację rozwoju gospodarki wewnętrznej i minimalizację importu przyczynił się do poprawy sytuacji rodzimego przemysłu sukienniczego. Emanacją kameralizmu stał się okres po 1765 roku, kiedy to za czasów Fryderyka Erdmanna von Anhalt-Köthena w państwie pszczyńskim na niespotykaną dotychczas skalę zaczął rozwijać się przemysł ciężki, m.in. hutnictwo i górnictwo węgla kamiennego.

Bibliografia

- Gojniczek W., Kaczmarek R., *Kościoty i podziały diecezjalne od wojen śląskich do czasów współczesnych*, w: *500 lat Reformacji na Górnym Śląsku*, red. W. Gojniczek, R. Kaczmarek, Katowice 2017, s. 41–85.
- Grudniewski J., *Odrodzenie parafii ewangelickich na pruskim Górnym Śląsku w pierwszej połowie XVIII wieku (do 1756 roku)*, w: *Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na*

- politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI—XX wieku*, red. J. Bahlcke, W. Gojniczek, R. Kaczmarek, Katowice 2018, s. 319—320.
- Idzikowski F., *Geschichte der Stadt und ehemaligen Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*, Breslau 1861.
- Kalinowska-Wójcik B., *W okresie pruskim (1740—1918/1922)*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 2, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, s. 336—358.
- Musiół L., *Pszczyna. Monografia historyczna*, Katowice 1936.
- Polak J., *Erdmann II Promnitz*, Pszczyna 1996.
- Prus K., *Z przeszłości Mikołowa i jego okolicy*, Mikołów 1932.
- Pruski Sztab Generalny, *I wojna śląska 1740—1742*, cz. 1: *Zajęcie Śląska i bitwa pod Małujowicami*, tłum. W. Bosak, Oświęcim 2019 [reprint].
- Salmonowicz S., *Fryderyk II*, Wrocław 1985.
- Schaeffer H.W.F., *Kronika wolnego państwa stanowego a od 1827 r. księstwa pszczyńskiego*, cz. 1 i 2, tłum. B. Spyra, Pszczyna 1997.
- „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 19 grudnia 1744 (nr 150).
- „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 6 lutego 1745 (nr 16).
- „Schlesische Privilegirte Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitungen” z 17 marca 1745 (nr 33).
- Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Gerschichtsschreiber. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Bd. 5, hrsg. von G.A. Stenzel, Breslau 1851.
- Smyła M., *Rozwój urbanistyczny Pszczyny*, „Ziemia Śląska” 2005, t. 6, s. 98—138.
- Szczepańczyk J., *Rozwój przestrzenny miasta*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 2, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, s. 9—59.
- Weltzel A., *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1861.
- Weltzel A., *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*, tłum. Z. Krakowczyk et al., Żory 1997.
- Ziekursch J., *Das Ergebnis der friderizianischen Städteverwaltung und die Städteordnung Steins*, Jena 1908.

Jakub Grudniewski, Hanna Grudniewska

Pszczyna during the Silesian wars (1740—1763) An outline of history

Summary

At the outbreak of the First Silesian War (1740—1742), Pszczyna was the seat of the Free State, ruled since the 16th century by the Promnitz family, which was a part of the Habsburg Monarchy. At the beginning of 1741, Erdmann II Promnitz together with other representatives of the local government in Upper Silesia tried to remain loyal to the Habsburgs. In the spring of 1741, the pro-Habsburg coalition quickly collapsed in the face of the Prussian army's superiority. At the end of 1741, the Prussians organised military garrisons in Upper Silesia, including Pszczyna. During the Second Silesian War (1744—1745), the Habsburg troops counterattacked, and at the end of 1744, they retook almost the whole Upper Silesia. At that time, a battle took place in Pszczyna between Hungarian and Prussian troops. The consequence of the Silesian Wars was, among others, the reorganization of the administration, including the creation of the Pszczyna County.

Key words: Pszczyna, Silesian wars, Prussia, House of Habsburg